

Slovenská ľudová rozprávka v literárnom a rozhlasovom spracovaní

Lenka Regrutová, Filozofická fakulta PU, lenkareg@gmail.com

Kľúčové slová – slovenská ľudová rozprávka, literárne spracovanie rozprávky, rozprávka na dobrú noc v rozhlase, upravovateľ

Key words – slovak folk tale, literary elaboration of fairy-tale, bedtime stories on Radio, adapter

Generácie slovenských jazykovedcov, literárnych vedcov, kulturológov či folkloristov si uvedomujú silu a krásu textov slovenských ľudových rozprávok, ktoré sa, okrem iného, podieľali aj na vývine umeleckej literatúry a v neskoršom období sa stali zdrojom transformácie aj do prostredia elektronických médií.

Prvá skupina zberateľov a bádateľov slovenskej slovesnej tvorby sa formovala už od 18. st. V tomto období (nástup pokrokových tried, rodiaca sa slovenská buržoázia) sa umocňovala hlbšia potreba poznania života a potrieb slovenského ľudu a zároveň vedomie o tejto tvorbe plnilo aj istú spoločenskú a politickú úlohu. Výskum a zber ústnej poetickéj tvorby obohatila v prvých desaťročiach 19. st. práca P. J. Šafárika a prvý sústavný záujem o prozaickú ľudovú slovesnosť sa spája s menom veľkorevúckeho farára S. Reussa. Slovenské ľudové rozprávky (čarodejného typu) pre neho predstavovali doklad o kultúre a živote predkov, a preto odporúčal zapisovať rozprávané príbehy doslova, bez štylistických úprav, aby sa neoslabil ich vierohodnosť. Prvý slovenský literárny folklorista podnietil aj štúrovskú generáciu zberateľov a bádateľov ústnej ľudovej slovesnosti (napr. J. Francisci, A. H. Škultéty, P. Dobšinský, Š. M. Daxner, S. Ormis) a jeho iniciatívou vznikli aj prvé rukopisné zborníky (*Codex Revúcky A* – zostavil S. Reuss, *Codex Revúcky B, C* – S. Reuss a jeho synovia Adolf, Gustáv a Ľudovít). Pôsobenie S. Reussa predstavuje aj spojivo medzi pokolením vzdelaných osvietenecov, ktorí rozprávku považovali za poveru, blud nehodný človeka modernej doby a nastupujúcou revolučnou štúrovskou generáciou, ktorej sa podarilo uchovať ľudovú rozprávku pre budúce generácie aj v písomnej podobe. (Melicherčík, 1974, s. 11 – 15; Sliacky, 2007, s. 32)

Prvú tlačenú zbierku slovenských ľudových rozprávok *Slovenské povesti, zv. I.* (1845) zostavil J. Francisci-Rimavský s príspevkami bratov Reusovcov, Š. M. Daxnera, J. Čipku a A. H. Škultétyho. Dokument, ktorým sa štúrovská mládež verejne prihlásila k tejto oblasti, bol priaznivo prijatý aj vtedajšou tlačou, no nedostatok prostriedkov a nastupujúce revolučné roky zamedzili Franciscimu v ďalšom vydaní (napriek dostatočnému materiálu). Porevolučné roky boli poznamenané neúspešnými pokusmi o vydanie druhého zväzku slovenských ľudových rozprávok. Išlo najmä o aktivitu Ľ. Reussa, ale aj P. Dobšinského, A. H. Škultétyho, J. Čipku. Pripravené zväzky však nemali vydavateľa, a tak sa Ľ. Reuss (zastával a rozvíjal myšlienky svojho otca o odraze národného života v slovenských ľudových rozprávkach) postupne vzdal svojich plánov. (Melicherčík, 1973, s. 17 – 20)

V zbieraní a zapisovaní slovenských ľudových rozprávok, napriek zdravotným ťažkostiam a nedostatku finančných prostriedkov, pokračoval P. Dobšinský. Jeho záujem o tento útvar ovplyvnil aj pobyt na fare v Revúcej, kde sa zoznámil s myšlienkami S. Reussa a štúrovskou zbierkou prozaickej ústnej slovesnosti. Vo svojich úvahách autor vyzdvihuje hodnotu a význam slovenskej ľudovej rozprávky pre všetky generácie: „sú predošlosťou, prítomnosťou i budúcnosťou nášho ľudu, jasným svetlom jeho, cez ktoré nazrieť môžeš do tajnej sveta budúcnosti“ (Melicherčík, op. cit., s. 21). Dobšinskému sa v spolupráci so

Škultétym podarilo po dlhom neúspešnom období v rokoch 1859 až 1861 vydať šesť zošitov *Slovenských povestí* (64 prevažne čarodejných rozprávok doplnených prísloviami a hádankami). Po tomto vydaní nastalo dvadsaťročné medziobdobie, počas ktorého sa autor okrem zhromažďovania a spracovania ľudových rozprávok venoval aj ich teoretickým otázkam (teoretická práca *Úvahy o slovenských povestiach* – 1871). Ústna ľudová slovesnosť pre neho predstavovala umeleckú tvorbu ľudu a rozprávka sa stala odrazom obrazotvornosti rozprávača. Dobšinský, na rozdiel od S. Reussa, hovoril o potrebe zasahovať do príbehov, čím sa odlišuje od iných zberateľov svojho obdobia. Zavŕšením jeho záujmu o ľudovú rozprávku sa stalo vydanie *Prostonárodných slovenských povestí* (1880 – 1883), ktorými povýšil rozprávkový žáner na národný kultúrny fenomén. Ľ. Feldek (2008, s. 58) vyzdvihuje autorov literárny vkus, ale aj jeho „folkloristickú pokoru“, ktorá sa prejavila v uvádzaní mien jednotlivých podávateľov (A. H. Škultéty, Š. Daxner, J. Kalinčiak a iní). Súčasťou zbierky sa stali aj doplnené a upravené rozprávky J. Francisciho a B. Němcovej. V *Súpise slovenských rozprávok* (1923, s. 153) mu J. Polívka vyčíta štylistickú a lexikálnu úpravu textov. Zásahom do pôvodných príbehov sa však P. Dobšinský nestal len zapisovateľom, ale aj tvorcom. Pri úpravách si uvedomoval rozdiel medzi počutým a písaným textom a bral do úvahy aj uvedenú umeleckú hodnotu rozprávky, ako jednu z prejavov ľudovej kultúry. Ponechával tak ideovosť, pôvodnosť, vnútornú hodnotu slovenských ľudových rozprávok, pričom oceňoval ich možnosť zovšeobecnenia. Do úprav vnášal normy spisovnej slovenčiny, dialektizmy zachoval najmä v humorných typoch (kvôli zvýrazneniu komického alebo na bližšiu charakteristiku postáv a prostredia). Jeho rozprávky zdôrazňujú mravnú hodnotu pracujúceho človeka, stali sa monumentálnym obrazom obsahu a formy ľudovej rozprávky a zároveň bohatým zdrojom aktualizácie pre budúce generácie. (Melicherčík, 1974, s. 20 – 28; Pauliny, 1990, s. 307 – 314; Sliacky, 2007, s. 32, 33)

Vedomie o estetickej a ideovej hodnote rozprávky viedlo v neskoršom období k úsiliu začleniť ľudovú rozprávku do detského čitateľského fondu, ktoré sa začalo dielom J. Francisciho *Povedky pre slovenské dievky* (1871). Pôvodná beletria pre detského čitateľa bola z kvantitatívneho hľadiska nedostačujúca, čo vzbudilo záujem o vydávanie ľudových rozprávok. Nové vydania boli výberom spomínaných základných diel J. Francisciho, A. H. Škultétyho a P. Dobšinského. Anonymní zostavovatelia však často neadekvátne upravovali pôvodné texty, čím potlačili ich estetickú hodnotu. Po niekoľkých výberoch prostonárodných povestí Matice slovenskej, Slovenskej ligy a nakladateľstva Academia svoj záujem o ľudovú rozprávku prejavil aj J. C. Hronský (napr. diela *Sedemnást' a sedem múdrostí a iné rozprávky* – 1925, *Zlatovlasá sestra* – 1937). Pôvodné príbehy tvorivo prerozprával, jeho hrdina získal na konci morálnu odmenu (vo väčšine východiskových textov išlo o hmotnú odmenu), čím vyjadril svoj životný princíp a potvrdil aj kritérium estetikosti ľudovej rozprávky. O reprodukciu či imitáciu rozprávkového textu sa v tridsiatych a štyridsiatych rokoch 20. st. pokúsili viacerí autori (J. Sedlák, R. Žatko, F. Volf, J. Pospíšil, J. Dafčík, M. Kočanová, M. Rázusová-Martáková), no ich tvorbe často chýbala štylistická obratnosť, či zmysel pre rozprávkovú monumentalitu, a tak v mnohých prípadoch vznikli len neúspešné napodobeniny a variácie. Úsilie posilniť v ľudovej rozprávke didaktický a moralistický zámer zas pôsobilo jej posun k hybridnému útvaru. (Sliacky, op. cit., s. 33, 34, 141 – 144)

Slovenská ľudová rozprávka sa do kontextu detskej literatúry dostala aj v čase moderny a postmoderny. Zdroj pre upravovateľov predstavovali najmä prototexty (zriedkavý výskyt nových sujetov od autentických rozprávačov), v niekoľkých prípadoch boli vydané aj nespracované pramene (napr. Ústav etnológií SAV vydal v rokoch 1993 – 2004 tri zväzky slovenských rozprávok v ľudovom podaní). Pri jednotlivých úpravách zohráva dôležitú úlohu vzťah autora k prototextu, a tak môže vzniknúť adaptácia, montáž, rekonštrukcia, individualizácia či imitácia. V šesťdesiatych rokoch 20. st. sa úpravám venovali i M. Ďuríčková (v tomto období písala prevažne autorskú rozprávku s folklórnou tradíciou) a A.

Habovštiak, pričom obaja k textom pristupovali s vedomím o charaktere ľudovej tvorby a navyše im autorským vkladom dodávali aj literárnu hodnotu. V sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch sa k tejto línii upravovateľov pridali aj P. Glocko a O. Sliacky. Texty P. Dobšinského prerozprávali M. Ďuričková (*Slovenské rozprávky Pavla Dobšinského 1* – 1980, *Slovenské rozprávky Pavla Dobšinského 2* – 1983, *Slnkové dievčatko* – 1996) a P. Glocko (*Slovenské rozprávky Pavla Dobšinského 3* – 1988). O. Sliacky (*O zakliatej žabe* – 1981, *Pod klobúkom zlatý vtáčik* – 1983) pri úpravách „vychádza z konkrétnej ľudovej rozprávky, ale do rozprávkového tvaru zapracúva motívy, dejové segmenty, sujetový pôdorys viacerých rozprávok, rešpektujúc pritom archetyp ľudovej predlohy“ (Stanislavová, 2010, s. 115, 116). V deväťdesiatych rokoch minulého storočia sa Sliacky venoval aj autorskému podaniu textov S. Czambela, ktorý v snahe o zachovanie autenticity rozprávania ponechal v zápisoch aj drastické motívy nevhodné pre deti. V upravených dielach tohto autora (napr. *Zlatá panňa* – 1993, *Zakliata hora* – 2009) si možno všimnúť zásah do jazykovo-štylistickej roviny textu a sujetovej línie (skracovanie), pričom rešpektuje tradičné ľudové rozprávanie. P. Glocko po r. 1989 pre detského čitateľa prerozprával rozprávky P. Dobšinského (napr. v diele *Ružová Anička* – 1993) a uviedol aj texty imitatívnej povahy (napr. *O troch perách z veterného draka* – 2008). Okrem uvedených autorov sa folklórnej tvorbe venovali a venujú aj Š. Moravčík, L. Feldek, E. Slobodová a iní (bližšie pozri Stanislavová, op. cit., s. 116 – 121).

Tvorivú prácu a citlivý prístup k prototextu v rozličnej miere uplatnila spomínaná trojica autorov M. Ďuričková, P. Glocko, O. Sliacky aj v procese transformácie slovenskej ľudovej rozprávky do prostredia elektronických médií. Rozprávka už v počiatkoch rozhlasového vysielania získala dominantné postavenie v programovej skladbe a istý čas predstavovala jediný epický útvar v rámci literárno-dramatickej časti programu (Mikola, 1998, s. 64, 65). Slovenský rozhlas tak disponuje dostatočným materiálom s rozličnou úrovňou spracovania a úpravy pôvodných literárnych textov. Pri procese transformácie (pracujeme s termínom intersemiotickej transformácie – Osolsobě, 1992) do mediálneho prostredia zohráva dôležitú úlohu upravovateľ, dramaturg, scenárista. Z archívu Slovenského rozhlasu sme postupne vyseletovali 19 rozprávkových titulov (bližšie pozri zoznam interpretovaných rozhlasových rozprávok na konci textu), svoju pozornosť sústreďujeme na jazykové korektúry vybraných upravovateľov slovenskej ľudovej rozprávky transformovanej do rozhlasového prostredia.

Základom pre pozorovanie transformačných zmien v rozhlasovom texte sa stalo literárne spracovanie slovenských ľudových rozprávok od P. Dobšinského, pričom budeme vychádzať z troch zväzkov *Prostonárodných slovenských povestí* v edičnej úprave E. Paulinyho vydaných v rokoch 1973 a 1974. Mediálne texty zastupujú prepisy literárnych scenárov krátkej formy rozhlasovej rozprávky (útvary s pomerne krátkou minútážou a dôležitou úlohou interpretátora), ktorú možno zaradiť k žánru rozprávky na dobrú noc (bližšie pozri Mrlan, 1990, s. 280) a v programe Slovenského rozhlasu je uvedená ako relácia *Dobrá noc, deti*. V danom kontexte rozhlasovej rozprávky možno hovoriť aj o zmene intencie rozprávkového textu (znak univerzálnosti – nemožnosť vekového ohraničenia) so zameraním na detského poslucháča. Charakter príjemcu vplyva aj na jednotlivé úpravy a konečnú podobu rozhlasovej rozprávky vychádzajúcej z textov ľudovej slovesnosti.

Prevažnú väčšinu vybraných rozhlasových titulov v úprave M. Ďuričkovej možno obsahovo zaradiť do rozsiahlej skupiny tzv. čarodejných rozprávok, ktoré V. J. Propp (1969, s. 9) nazval rozprávkami „vo vlastnom význame slova“. Čitateľ či poslucháč takýchto textov považuje prítomnosť čarodejných bytostí (čert, striga, kráľ času, zlatoparohý jeleň), predmetov či javov (napríklad v rozprávke *Kráľ času* premena žeravého uhlia na zlaté dukáty) za prirodzenú, často mu môžu pomôcť oddeliť realitu od fiktívneho sveta rozprávok. Vo vybraných tituloch v úprave M. Ďuričkovej sme zaznamenali aj takmer reálny príbeh

o princeznej Žltovláske, ktorá si nechcela vybrať ženícha (*Červeňkráľ a Žltovláska*). Nezvyčajnosť sa v tomto texte vyskytla v podobe topánky ušitej z kože vši, ktorú mala princezná vo vlasoch, čo možno považovať za humorný prvok danej rozprávky.

Vtip, humor a irónia boli prítomné aj v rozhlasovej rozprávke *O chudobnom mlynárovi*, ktorému sa podarilo oklamať čertov z pekla a získať majetok pre svoju rodinu. Východiskový literárny text bol napísaný v gemerskom nárečí (*O ednom chudobnom mlinarevi*) kvôli zvýrazneniu komického a bližšej charakteristike postáv a prostredia. V procese transformácie tak boli potrebné zmeny v jazykovej rovine textu, išlo o jeho aktualizáciu a premenu na spisovnú varietu. Ak by sa zachovalo pôvodné znenie uvedené v zbierke P. Dobšinského mohlo by najmä u detského poslucháča dôjsť k neporozumeniu a v procese dekódovania by nastala rezignácia. Podobný typ úpravy si vyžiadal aj titul *Popolvár* (v pôvodnom znení *Popelvár – hnusná tvár*). Ľudový konverzačný štýl sa však zachováva aj v upravených textoch, čo možno pozorovať najmä v lexikálnej rovine (*gniaviť, hrúza peňazí, na úbehy, kečka pariť, celý dorantaný*). V jednotlivých zbierkach P. Dobšinského sa v závere nachádzajú aj vysvetlivky a bibliografické poznámky vydavateľov, ktoré pomáhajú čitateľovi objasniť dialektizmy, prípadne iné výrazy, ktoré by mohli zabrániť percepcii textu v želanej podobe.

V uvedených edíciách tvoriacich v našom prípade prototext možno zaznamenať umelý slovosled (zvrtné zámeno nasleduje vždy za slovesom – vplyv na slovosled celej vety). Podľa E. Paulinyho (1990, s. 310) to súviselo s teóriou matičných rokov „v súvislosti s rustifikujúcimi smermi v našom spisovnom jazyku“. Rozhlasové verzie vybraných textov sú zvukovo realizované s prirodzeným slovenským slovosledom (*Jeleň zlatoparohý: „prišiel čas, v ktorom šetky strašidlá domom navraciac sa mosá“ – P. Dobšinský; „prišiel čas, keď sa strašidlá musia vrátiť domov“ – M. Ďuričková*).

Kvantitatívna požiadavka rozhlasového textu v podobe vopred limitovanej minútáže (v prípade rozprávky na dobrú noc ide o texty v trvaní približne osem minút) si vyžiadala zmeny v tematickej rovine textu, kedy dochádza k skracovaniu, eliminovaniu, kondenzovaniu. Opakované informácie sú v rozhlasovom texte uvedené v skrátenej verzii (rozprávanie zlatých bračekov o tom, čo sa im stalo zhrnuté do jednej vety), o postavách, ktoré výrazne nezasahujú do deja sa rozhlasová rozprávka nezmieňuje (absencia mesiacovej matere v rozprávke *Zlatí bratkovia*, záhradníka v titule *Červeňkráľ a Žltovláska*). Pre potreby dynamizácie rozhlasový text v istých prípadoch (dlhý úsek rozprávača) využíva zaradenie prehovoru postavy, ktorý je v literárnom texte zakomponovaný do textu rozprávača a pásmo rozprávača zas pomáha posúvať dej dopredu. V procese narácie dochádza v čarodejných rozprávkach k nastoleniu viacerých problémov, po vyriešení počiatočného nešťastia je nastolená ďalšia forma istého nedostatku, nešťastia, ktoré V. J. Propp (1969) nazval novým chodom. Tento jav možno pozorovať aj v literárnom spracovaní rozprávky *Kráľ času* („*Ale to ich šťastie netrvalo dlho.*“ – P. Dobšinský). Auditívna forma končí zavíšením počiatočného nešťastia v podobe nadobudnutého majetku chudobného brata a jeho pokojnom živote so ženou („*Žil si ticho a statočne so svojou ženičkou a žije možno dosiaľ, ak ešte neumrel.*“ – M. Ďuričková). Uvedená eliminácia v rozhlasovom texte nemá žiaden vplyv na samotnú percepciu, keďže percipient sa dočká šťastného konca. V slovenskej ľudovej rozprávke možno v pôvodných verziách zaznamenať aj prvky násilia, drastickosti („*Ten (kráľ času) ho schytil, mäso z neho (bohatý brat) driapal a jedol.*“ – P. Dobšinský), ktoré sa pre potreby rozhlasového textu určeného prevažne detskému poslucháčovi zmierňujú („*Ten ho schytil a stratil sa s ním v plameni.*“ – M. Ďuričková), prípadne vynechávajú.

Vplyv na utváranie žánru slovenskej ľudovej rozprávky mal aj kresťanský kontext, ktorý možno pozorovať aj v jazykovej rovine textu (v každom analyzovanom titule sa explicitne spomína osoba Boha – „*Poručeno pánu bohu! Padol na kolená a ďakoval pánu bohu, že ho tak podivným spôsobom požehnal a pomohol mu zo všetkej biedy. Idem ju ja*

hladať a pán boh dá, že ju nájdem.“ - P. Dobšinský). V jednotlivých vybraných tituloch v úprave M. Ďuríčkovej možno kresťanský princíp zaznamenať len vo výstavbe rozprávky (princíp spravodlivosti, mravnosti, boj dobra a zla), na úrovni lexiky dochádza k vynechaniu uvedených prehovorov.

Ústnosť, orálna tradícia rozprávkového žánru sa, okrem iného, v konkrétnych textoch prejavuje kontaktom s publikom, ktorý je prítomný aj v rozhlasovej podobe (*O chudobnom mlynárovi: „a šmarila ma až sem k vám. A tak som teda tu“*). Rozprávač tak často vystupuje v úlohe svedka rozprávanej udalosti, čím sa zvyšuje miera dôveryhodnosti a posilňuje subjektívnosť rozprávacieho slohového postupu.

Podobné zmeny prototextu je možné pozorovať aj v prípade piatich titulov upravených P. Glockom, pričom ide prevažne o tzv. novelistické rozprávky (pozri Mocná – Peterka, 2004, s. 473) s dominantným postavením človeka a jeho sociálnymi a rodinnými problémami. Prítomnosť magického, fantastického sa objavuje v podobe absurdného konania postáv (Kubo z príbehu *Kubove príhody* počuje, vidí a rozpráva bez hlavy, uvedomí si to až po upozornení gazdu, ktorý mláti zrna s kohútmi), ktoré sa v danom kontexte javí ako prirodzené a v texte zastupuje komický prvok.

Šarišský dialekt bol nahradený spisovnou podobou v rozprávke *Či sa hneváte?* (v pôvodnom znení *Či še hnevace?*). V každom titule bol upravený aj spomínaný umelý slovosled pôvodných textov (*O hlúpej žene: „čo medzi nimi stalo sa“* – P. Dobšinský; *„čo sa medzi nimi stalo“* – P. Glocko), opisy spôsobujúce retardáciu dejovej línie v rozhlasovej podobe absentovali (*Statočný valach: „Zelené hory, krásny háj! Pod ním v hľbokej doline počuť hrkotanie bystrého potôčika; nad ním počuť zvonce pasúcich sa po zelenej pažiti barancov.“* – P. Dobšinský). K eliminácii došlo aj vynechaním viacerých postáv (v rozprávke *Kubove príhody* ide o postavu bezrukého, nahého a slepca) či situácií, ktoré boli v niektorých prípadoch istým spôsobom spojené s násilím (v rozhlasovej rozprávke *Svenči gazda, zvieracej reči vedomý* gazda neposlušného psa vyženie, v pôvodnom texte ho zastrelí; v titule *Či sa hneváte?* sa, okrem iného, nespomína dieťa, ktoré Adam so zámerom nahnevať gazdu *„očiscil a jako jahne povešil na klin“* – P. Dobšinský), pričom tento transformačný zásah považujeme za žiaduci a pre text určený detskému príjemcovi priam nevyhnutný. V slovenských ľudových rozprávkach o každodennom živote ľudu možno zaznamenať aj prirodzenú prítomnosť Boha a svätcov. P. Glocko vo vybraných auditívnych textoch vynecháva, prípadne nahrádza explicitné odkazy kresťanstva (*Svenči gazda, zvieracej reči vedomý: „Keď volákedy Pán Kristus aj s učedníkom Petrom po svete chodili“* – P. Dobšinský; *„Kde bolo tam bolo, žil raz v jednej dedine dobrák.“* – P. Glocko). Súčasťou rozhlasových rozprávok sa stalo záverečné zhrnutie, dopovedanie, ponaučenie vyplývajúce z jednotlivých príbehov (*Svenči gazda, zvieracej reči vedomý: „Nezverovali nijaké tajomstvá márnokratným ženám a spravovali majetok pevnou rukou.“*), ktoré pomáha posilniť výchovný akcent rozprávky na dobrú noc.

Vybrané rozhlasové tituly v úprave O. Sliackeho patria k čarodejnému typu rozprávok, pričom dva z nich (*Popolvár* a *Zlatí bratkovia*) sme zaznamenali aj v úprave M. Ďuríčkovej. Pri komparácii rozhlasových textov s literárnym od P. Dobšinského možno pozorovať isté osobitosti daných autorov. V uvedených prípadoch sa M. Ďuríčková vo väčšej miere pridrižiava pôvodného textu (najmä pri úprave titulu *Zlatí bratkovia*), čo možno sledovať pri prehovoroch jednotlivých postáv a rozprávača. M. Ďuríčková dodržiava radenie prehovorov na základe prototextu, O. Sliacky vo viacerých prípadoch text dynamizuje zaradením prehovoru postavy do pásma rozprávača (dokazuje to aj vyššia frekvencia jednotlivých pásem), prípadne isté časti vynecháva (napr. zmienka o košielkach pre zlatých chlapčiekov, ktorú M. Ďuríčková zakomponovala do rozhlasovej verzie) alebo dopĺňa do textu vlastné komentovanie (napr. v závere pred prezradením pravdy o krivde spáchanej na matke zlatých bratov: *„V tej chvíli by bolo počuť letieť mušku.“*; P. Dobšinský a M. Ďuríčková:

„Spoločnosť iba oči otvárala, čo tie deti vravia.“). Isté zmeny možno pozorovať aj v prípade označenia zápornej postavy (dcéra strigy), ktorú O. Sliacky nazval *podvrženicom*, M. Ďuričková ponechala označenie uvedené v textoch P. Dobšinského *podstrčenica*, rovnako bratov nazýva *blížence*, O. Sliacky toto označenie vynecháva. Spoločný zásah do prototextu sme v oboch prípadoch zaznamenali v závere textu, keď išlo o zmiernenie drastickosti nevhodnej pre detského poslucháča (uvedenie trestu P. Dobšinský: „na ohnivého železného koňa posadili, po dedine vozili a pred každým domom železnými kliešťami – ale na žeriece rozpálenými – kusy z nej trhali“; upravovatelia uvádzajú len vysadnutie na ohnivého koňa a vypustenie v šíry svet).

Aj v prípade ďalších titulov v úprave O. Sliackeho sme zaznamenali elimináciu (napríklad v titule *Radúz a Ludmila* sa neuvádzajú ďalšie úlohy od ježibaby, ktoré musí postupne Radúz v literárnom texte splniť), kondenzovanie, redukciu vybraných častí. Autor však v dostatočnej miere zachoval jednotlivé atribúty slovenskej ľudovej rozprávky. V titule *Radúz a Ludmila* možno pozorovať aj pôvodné výrazy (*cúdenica*, *paromová strela*) posilňujúce konverzačný štýl textov ľudovej slovesnosti a zachovávajú sa aj prehovory potvrdzujúce kresťanský kontext rozprávkových textov („*Pán boh vám daj šťastia*.“). Najviac úprav v jazykovej rovine si vyžiadala rozhlasová rozprávka *Zlý brat*, ktorá je v zbierke P. Dobšinského uvedená v liptovskom nárečí („*išiou, a už ništ nemau, hyba sa korienkami na ceste za dlhý čas živiu*“). Posilnenie obrazotvornosti a priestoru pre fantáziu poslucháča pomáhajú aj všeobecné pomenovania a strohé opisy hlavných postáv. Vo vybraných rozhlasových rozprávkach (*Tri stromy*, *Zlý brat*) O. Sliacky nevyužíva vlastné meno uvedené v literárnom spracovaní (*Janko*) a protagonistom ponecháva všeobecné pomenovanie, prípadne prezývku (*mládenec*, *pecúch*).

Uviedli sme niekoľko osobitostí, ktoré sa uplatňujú pri uvádzaní a úprave textov slovenskej ľudovej rozprávky do literárneho a rozhlasového prostredia. V prípade spomínaných úprav trojice autorov M. Ďuričková, P. Glocko, O. Sliacky možno hovoriť o citlivom a tvorivom prístupe k prototextu, keď sa uvedení autori stali spoluautormi, rozhlasové texty potvrdili ich „autorské partnerstvo“ (Kováč, 1998, s. 70, 71) s posilnením intencie na detského príjemcu, zrozumiteľnosti a potrebnou mierou estetickosti, ktorú podporujú aj jednotliví interpreti (vo väčšine prípadov ide o skúsených hercov) rozprávky na dobrú noc. Obraznosť a magickosť sveta slovenskej ľudovej rozprávky sa tak v potrebnej miere zachováva aj pre ďalšie generácie čitateľov, poslucháčov, upravovateľov, prípadne potenciálnych mediálnych tvorcov.

Literatúra a zdroje

- DOBŠINSKÝ, P.: *Prostonárodné slovenské povesti I*. Bratislava: Tatran, 1974, 438 s.
 DOBŠINSKÝ, P.: *Prostonárodné slovenské povesti II*. Bratislava: Tatran, 1974, 476 s.
 DOBŠINSKÝ, P.: *Prostonárodné slovenské povesti III*. Bratislava: Tatran, 1973, 438 s.
 FELDEK, L.: Tri pohľady na Pavla Dobšinského. In: *Pamodaj šťastia, rozprávka: pocta Pavlovi Dobšinskému 1825 – 1885*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2008, s. 55 – 61. ISBN 978-80-89222-49-0
 KOVÁČ, M. A.: Dobšinského rozprávky a zberateľstvo v rozhlase. In: *Rozprávka na javisku a v rozhlase*. Bratislava: Kabinet divadla a filmu SAV, 1998. s. 68 – 75.
 MELICHERČÍK, A.: Prostonárodné slovenské povesti Pavla Dobšinského. In: Dobšinský, P.: *Prostonárodné slovenské povesti I*. Bratislava: Tatran, 1973, s. 9 – 29.
 MIKOLA, M.: Časové a historické súradnice rozhlasovej rozprávky alebo exkurzia do praveku nášho rozhlasu. In: *Rozprávka na javisku a v rozhlase*. Bratislava: Kabinet divadla a filmu SAV, 1998. s. 64 – 67.
 MOCNÁ, D. – PETERKA, J.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004, 703 s. ISBN 80-7185-669-X

- MRLIAN, R. a kol.: *Encyklopédia dramatických umení Slovenska. 2. diel: M – Ž*. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV a Veda, vydavateľstvo SAV, 1990. 712 s. ISBN 80-224-0001-7
- OSOLSOBĚ, I.: *Mnoho povyku pro semiotiku*. Brno: Nakladatelství „G“ hudba a divadlo, 1992, 200 s. ISBN 80-901112-0-3
- PAULINY, E.: Pavol Dobšinský a slovenská ľudová rozprávka. In: Dobšinský, P.: *Zakliata hora*. Tatran, 1990, s. 305 – 314. ISBN 80-222-0193-6
- POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok*. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská, 1923, 335 s.
- PROPP, V. J.: *Morfológia rozprávky*. Z ruského originálu preložila Nadežda Čepanová, 1. vyd., Bratislava: Tatran, 1969, 188 s.
- SLIACKY, O.: *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1960*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2007, 271 s. ISBN 978-80-89222-32-2
- STANISLAVOVÁ, Z. a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež po roku 1960*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2010, 318 s. ISBN 978-80-8119-026-1

Iné pramene

Archív Slovenského rozhlasu

Zoznam interpretovaných rozhlasových rozprávok

názov, minútáž	rok vysielania	autor	scenár/ úprava	réžia	signatúra
Červeňkráľ a zlatovláska, 00:08:57:574	1986	P. Dobšinský	M. Ďuríčková	J. Dánai	SS-008512
Či sa hneváte?, 00:08:46:987	2008	P. Dobšinský	P. Glocko	O. Janíková	SCD-000138
Jeleň zlatoparohý, 00:09:29:107	2005	P. Dobšinský	M. Ďuríčková	T. Tadolánková	SCD-000149
Kráľ času, 00:08:57:827	2005	P. Dobšinský	M. Ďuríčková	T. Tadolánková	SCD-000149
Kubove príhody, 00:09:50:360	2008	P. Dobšinský	P. Glocko	O. Janíková	SCD-000138
O hlúpej žene, 00:08:25:213	2008	P. Dobšinský	P. Glocko	O. Janíková	SCD-000138
O chudobnom mlynárovi, 00:07:28:733	2005	P. Dobšinský	M. Ďuríčková	T. Tadolánková	SCD-000149
O veternom kráľovi , 00:08:01:493	2005	P. Dobšinský	M. Ďuríčková	T. Tadolánková	SCD-000149
Popolvár, 00:09:44:150	1980	slovenská ľudová rozprávka	M. Ďuríčková	V. Muránska	SS-008082
Popolvár, 00:09:20:800	2003	slovenská ľudová rozprávka	O. Sliacky	J. Strnisková	SCD-001945
Radúz a Ľudmila, 00:09:43:870	2003	slovenská ľudová rozprávka	O. Sliacky	J. Strnisková	SCD-001945

Statočný valach, 00:09:49:827	2008	P. Dobšinský	P. Glocko	O. Janíková	SCD-000138
Svenči gazda, zvieracej reči vedomý, 00:07:43:213	2008	P. Dobšinský	P. Glocko	O. Janíková	SCD-000138
Tri stromy, 00:11:15:147	2008	P. Dobšinský	O. Sliacky	T. Tadolánková	SCD-005736
Zlatí bratkovia, 00:08:21:173	2005	P. Dobšinský	M. Ďuríčková	T. Tadolánková	SCD-000149
Zlatí bratkovia, 00:11:22:800	2009	P. Dobšinský	O. Sliacky	T. Tadolánková	SCD-005736
Zlý brat, 00:11:17:293	2009	P. Dobšinský	O. Sliacky	T. Tadolánková	SCD-005736

Zdroj: Archív Slovenského rozhlasu

Abstract

The contribution deals with the Slovak folk tale and its literary adaptations and transformation to auditive form. The comparison of the literary elaboration of P. Dobšinský's fairy-tale, together with texts adapted for Slovak radio (adapters - M. Ďuríčková, P. Glocko, O. Sliacky), served as our point of departure.

Tento článok bol vytvorený realizáciou projektu *Tvorba pre deti v prostredí elektronických médií*, GaPU 1/29/2012.